

چکیده

هدف از این مقاله، بررسی وضعیت کارکردهای طنز رادیویی در حوزه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی جامعه است. طنز عبارت از زبان انتقاد غیرمستقیم با بیانی خنده‌آور و اغراق‌آمیز از مفاسد و معایب و حقایق تلخ سیاسی و اجتماعی، با هدف اصلاح آن مفاسد و معایب است. طنزپرداز با طرح دیدگاه‌های انتقادی درباره مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عصر خود، پلیدی‌ها و کجروی‌های جامعه را با بیانی خنده‌آور با هدف اصلاح آن کاستی‌ها و پلشتی‌ها مطرح می‌کند. در حوزه طنزهای سیاسی و اجتماعی، گذشته از درون‌مایه‌های طنز، نکته قابل‌پژوهش این است که آماج طنز مربوط به چه کسانی است و زبان طنز نسبت به آنها چگونه است. در عصر حاضر، رادیو به‌منزله ابزاری مدرن در دنیای جدید بر افکار عمومی تأثیر بسزایی دارد و وسیله‌ای برای اشاعه زبان و ادب فارسی است تا بر فرهنگ اجتماع تأثیرگذار باشد. در واقع در رادیو، به کمک کلام است که به شنونده امکان دیدن می‌دهیم؛ بنابراین باید دانست آفرینش طنز رادیویی پاسخ به یکی از نیازهای روحی شنونده رادیوست. طنز رادیویی هرآنچه سلامت و سعادت جامعه را تهدید می‌کند آماج طنز خود می‌کند و با اینکه مبنای آن شوخی و خنده است که آگاهی و هوشیاری را به‌دنبال دارد، اما گاهی خنده و شوخی گذرا و خفیف، زائیده اشتباهات و نقص‌های کوچک و بی‌اهمیت است و زمانی تلخ و زهرآگین و ناشی از عیوب و گمراهی‌های بزرگ که مقامات اخلاقی طبیعت بشری را تنزیل می‌دهد. پس هرچه طنز رادیویی نسبت به حوادث سیاسی و اجتماعی جامعه صریح‌تر و بی‌پرده‌تر باشد، به همان اندازه طنز کاری‌تر و دردناک‌تر است و از شوخی و خنده ساده به مرحله‌ی اعلای خود، یعنی طنز واقعی نزدیک می‌شود. بنابراین برای مبارزه و مقابله با حقایق تلخ اجتماعی و سیاسی، طنز رادیویی به‌عنوان ابزار و وسیله‌ای برای اصلاح جامعه است که با زبانی ساده و نگاهی منتقدانه مشکلات جامعه خود را می‌شناسد و آنها را بهبود می‌بخشد.

دیباچه

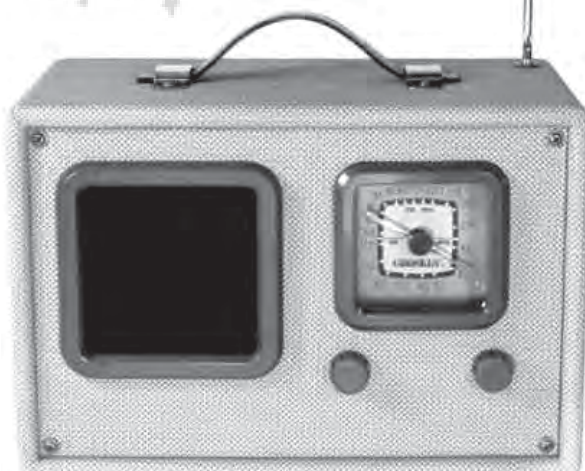
طنز در لغت به معنای طعنه‌زدن، مسخره‌کردن و انتقادکردن است و در کنار «هجو» و «هزل» یکی از گونه‌های شوخ‌طبعی محسوب می‌شود. طنز با نیشخندی کنایی و استهزاآمیز که آمیخته با ابهامی از جنبه‌های مضحک و غیرعادی زندگی است، پای را از جاده شرم و تملک نفس بیرون نمی‌نهد و همین نکته مرز امتیاز طنز با «هجو» و «هزل» است. طنز بیانی هنرمندانه برای تحمل آلام زندگی و کاستن از غم‌ها و رنج‌هاست، و خنده و تبسم همزاد آن آغازی است برای تفکر و تنبیه، و هدفش اصلاح عیوب و نواقص جامعه است که کارکرد این طنز آرامش و سلامت جامعه خواهد بود.

بر کاربردترین معنی واژه «طنز» در زبان فارسی طعنه‌زدن، خرده‌گیری، مسخره و انتقادکردن است. طنز یکی از شیوه‌های بیانی است که در زبان فارسی با «هجو»، «هجاء»، «هزل» و «فکاهه» از دیرباز در میان مردم رواج داشته و بخشی از آثار ادبی را به‌خود اختصاص داده است. پایه طنز در آثار ادبی فارسی، بیشتر بر ناسازگاری «لفظ» و «معنی» در کلام بنا شده است و از این‌رو تا حدودی می‌تواند در مقوله «مجاز» جای گیرد. ولی بیشتر آثار مکتوب طنزآمیز فارسی با هجو، هزل، مطایبه و لطیفه همراه بوده

طنز رادیویی، جامعه و سیاست

❖ شهرزاد چرامی

کارشناس ارشد جامعه‌شناسی

است؛ بنابراین، می‌توان گفت که طنز، نوعی ژرفکاوی غایت‌اندیشی است و بر نوعی دگرگونی و استحاله درونی، دلالت می‌کند. در «طنز» با اینکه رویه سخن به‌ظاهر مزاح‌آمیز و غیرجدی است، در آخر به «تعقل»، تنبیه و سیاست می‌انجامد. از این رو است که می‌توان «طنز» را در زبان فارسی در قلمرو ادب تعلیمی به حساب آورد.

بیان مسئله

هدف از این مقاله بررسی وضعیت کارکردهای طنز رادیویی در حوزه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی جامعه است. طنز عبارت از زبان انتقاد غیرمستقیم با بیانی خنده‌آور و اغراق‌آمیز از مفاسد و معایب و حقایق تلخ سیاسی و اجتماعی، با هدف اصلاح آن مفاسد و معایب است. زبان طنز زبان غیرمستقیم همه جوامع بشری است و مردم ایران نیز در ادوار مختلف به دلیل فقدان وجود فضای لازم برای انتقاد مستقیم از شرایط اجتماعی و سیاسی جامعه با آن مأنوس شده‌اند. ظریفان و طنزپردازان ایرانی غالباً طنزی با درون‌مایه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را در نگاه‌های انتقادی و زبانی در کمال سادگی زهرآگین و قالبی در نهایت گزندگی شیرین را به تصویر کشیده‌اند؛ و این همان طنز انتقادی است که در اوج کوبندگی غیرمستقیم است، مشکلات جامعه را می‌شناسد و در صدد مداوای آنهاست. از این رو کارکرد طنز اصلاح و تهذیب عیوب و نواقص جامعه است نه افراد جامعه، و قلم طنزپرداز کارد جراحی است نه چاقوی آدم‌کشی. کارد جراحی با همه تیزی و برندگی‌اش، جانکاه، مودبی و کشنده نیست، بلکه آرامش‌بخش و سلامت‌آور است. زخم‌های نهانی را می‌شکافد و چرک و پلیدی‌ها را بیرون می‌ریزد، عفونت را می‌زداید و بیمار را بهبود می‌بخشد. بنابراین می‌توان گفت هدف راستین طنز اصلاح پلیدی‌هاست و طنز هنگامی می‌تواند به هدف و کارکرد عالی خود برسد که از روحی بلند و پاک تراوش کند؛ روحی که از مشاهده عمیق و عجیب زندگی موجود با اندیشه یک زندگی آرمانی در رنج و عذاب است.

اگر طنز ایران را به قبل از مشروطیت و بعد از آن تقسیم کنیم، بی‌تردید طنز به معنای انتقاد از مسائل سیاسی و اجتماعی، رهاورد انقلاب مشروطه است. چون در این دوران شاعران و نویسندگان، طنز را بُرندۀترین ابزار برای مبارزه با مفاسد سیاسی و اجتماعی جامعه خویش می‌یابند و طنز قالب برانزده اندیشه‌های اصلاح‌طلبانه‌شان می‌شود، و در نشریات و روزنامه‌های آن زمان به چاپ می‌رسد؛ البته مهم‌ترین کارکرد اجتماعی و سیاسی طنز در آن زمان انتقادی بودن آن است که نتیجه مهم یک انقلاب سیاسی و ادبی است.

می‌توان گفت نهضت مشروطه یک جنبش فکری عظیم را در میان اقشار جامعه به خصوص شاعران و نویسندگان به وجود آورد که برای ترویج فضیلت و معنویت، پیکار با مفاسد سیاسی و اجتماعی، و رشد فهم و آگاهی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، طنز بهترین ابزار شناخته شد. با ظهور رضاخان خفقان در کشور سایه افکند. در ادبیات زمان رضاخان انتقاد هست ولی انتقادهای توجیه به چیزهای سطحی جامعه است. حکومت وقت این اجازه را نمی‌دهد که اهل قلم به مسائل عمقی بپردازند و آن را در آثار خود منعکس کنند. در عصر پهلوی وجود خفقان و نبود آزادی به خصوص آزادی مطبوعات و نشریات و دستگیری منتقدان و مبارزان سیاسی و همچنین تأسیس رادیو توسط رضاشاه به منظور بلندگوی پهلوی، موجب شد تا طنز انتقادی کارکرد

خود را در زمینه‌های اجتماعی و سیاسی از دست بدهد و در جامعه کمرنگ شود. اما در عصر حاضر، رادیو به‌منزله ابزاری مدرن در دنیای جدید بر افکار عمومی تأثیر بسزایی دارد و وسیله‌ای برای اشاعه زبان و ادب فارسی است تا بر فرهنگ اجتماع تأثیرگذار باشد و از آنجایی که برنامه‌های رادیویی به سه بخش اجراء، محتوا و قالب برنامه قابل تفکیک است و همچنین برنامه‌های رادیویی متکی بر گفتار و نوشتار است و در واقع در رادیو، به کمک کلام است که به شنونده امکان دیدن می‌دهیم، بنابراین باید بدانیم که آفرینش طنز رادیویی پاسخ به یکی از نیازهای روحی شنونده رادیوست. طنز رادیویی هرآنچه سلامت و سعادت جامعه را تهدید می‌کند آماج طنز خود می‌کند و با اینکه مبنای آن شوخی و خنده است که آگاهی و هوشیاری را به دنبال دارد اما گاهی خنده و شوخی گذرا و خفیف زائیده اشتباهات و نقص‌های کوچک و بی‌اهمیت است و زمانی تلخ و زهرآگین و ناشی از عیوب و گمراهی‌های بزرگ که مقامات اخلاقی طبیعت بشری را تنزیل می‌دهد. طنز رادیویی با فراسد در مقابل مفاسد، کجروی‌ها و عیب‌ها و کاستی‌های جامعه می‌ایستد و با بیانی خنده‌آور حجاب از چهره مفاسد اجتماعی و سیاسی برمی‌دارد و با زبانی خاص می‌کوشد که خنده و تبسم را به صورت مردم و تعقل و تفکر را به سر آنها ارزانی بدارد و با کلامی انتقادی جامعه را به سوی سلامت و سعادت رهنمون سازد. پس هرچه طنز رادیویی نسبت به حوادث سیاسی و اجتماعی جامعه صریح‌تر و بی‌پرده‌تر باشد، به همان اندازه طنز کاری‌تر و دردناک‌تر است و از شوخی و خنده ساده به مرحله اعلا می‌رسد، یعنی طنز واقعی نزدیک می‌شود. بنابراین برای مبارزه و مقابله با حقایق تلخ سیاسی و اجتماعی، طنز رادیویی ابزار و وسیله‌ای برای اصلاح جامعه است که با زبانی ساده و نگاهی منتقدانه مشکلات جامعه خود را می‌شناسد و آنها را بهبود می‌بخشد.

نتیجه‌گیری

رادیو امروز برای بهتر ماندن و بهتر شدن نیازمند بهره‌مندی از محتوای اصیل، هدایتگر، جذاب و تأثیرگذار است. دستیابی به چنین اهدافی نیاز به تحولی متناسب با شرایط اجتماعی و سیاسی جامعه دارد. یکی از راه‌های رسیدن به این اهداف تقویت فرهنگ بومی و ایرانی است که با تهیه و تولید برنامه‌هایی متناسب با مذاق و روحیه ایرانی محقق می‌شود. برنامه‌ریزان و برنامه‌سازان با توجه به کارکردهای طنز رادیویی در سطح جامعه می‌توانند با طرح دیدگاه‌های انتقادی درباره مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه خود، مشکلات و مسائل جامعه را با بیانی خنده‌آور و با هدف اصلاح آن مشکلات مطرح کنند. طنز رادیویی باید با سرلوحه قراردادن فرهنگ بومی و هویت ملی، جامعه را به سوی شادابی، نشاط و تحرک رهنمون سازد و به بهترین روش، زبان گویای مسائل سیاسی و اجتماعی جامعه باشد و در کنار سرگرمی و جذابیت برای مخاطب به آموزش و رشد هم بینجامد. رادیو به‌عنوان رسانه‌ای پویا با داشتن قابلیت‌های متفاوت نسبت به سایر رسانه‌ها، بهترین ابزار برای ایجاد ارتباط شفاف، صریح، بی‌پیرایه و قابل فهم با مخاطب است. رادیو می‌تواند با انجام وظایف در تهیه و تولید برنامه‌های طنز، نقش هدایتی و تجمیعی و نظارتی خود را در مقابل شنونده به‌درستی ایفا کند و ارتباطات و آگاهی مردم را نسبت به مسائل سیاسی و اجتماعی کشور افزایش دهد و در نهایت، باعث نزدیک‌تر شدن جامعه و مسئولان و همچنین مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌های کشور شود.